

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ ФОНЕТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті відображено питання, що стосується використання дидактичної гри фонетичного напрямку в навчально-виховному процесі. Застосування різноманітних дидактичних ігор сприяє формуванню у дітей розвитку мовно-слухового сприйняття, збагаченню й активізації словника, оволодінню прийомами та методами навчально-ігрової діяльності.

В статье отражен вопрос, который касается проблемы использования дидактичной игры фонетической направленности в учебно-воспитательном процессе. Применение разнообразных дидактических игр способствует формированию у детей развития языково-слухового восприятия, обогащению и активизации словаря, овладению приемами и методами учебно-игровой деятельности.

The issue which touches upon the problem of the use of the didactic game of phonetic direction in the educational and instructive process is thrown light upon in the article. The application of various didactic games makes for the formation of the development of children's linguistic-aural perception, the enrichment and activation of their vocabulary, the mastering of devices and methods of educational-gamesome activity.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті проголошується стратегія прискореного, випереджувального інноваційного розвитку освіти й науки, забезпечення умов для розвитку, самоствердження і самореалізації особистості впродовж життя.

Сьогодні початкова школа знаходиться в епіцентрі уваги, адже саме перші роки суспільного виховання й навчання дітей мають надзвичайно важливий вплив на подальший розвиток інтелекту, творчості, формування характеру, саморозвиток особистості тощо.

Актуальність. Успішність учнів початкових класів забезпечується шляхом цілеспрямованого формування й розвитку їхньої пізнавальної активності й самостійності (Н. Бібік, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Савченко, Н. Скрипченко та інші вчені). Разом з тим для молодших школярів, поряд із провідною навчальною діяльністю, залишається актуальною й ігрова діяльність.

Ігрова діяльність привертає увагу дослідників багатьох наукових галузей, але її педагогічні можливості вивчені та обґрунтовані ще недостатньо. Особливо це стосується розробки психолого-педагогічних умов впровадження ігрової діяльності у навчально-виховному процесі учнів молодшого шкільного віку, методик цілеспрямованого формування та виховання під час гри певних якостей особистості, розробок та впровадження конкретних ігрових форм.

Аналіз останніх публікацій дослідження. Великого значення застосуванню ігрової діяльності у вихованні дітей надавали класики вітчизняної педагогіки К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, С. Т. Шацький, В. О. Сухомлинський. А. С. Макаренко розробив методичні аспекти використання ігрової діяльності у сімейному вихованні дітей різного віку. Так, В. О. Сухомлинський підкреслював зв'язок між грою і працею. Він вважав гру ефективним засобом активізації особистості. Гра може виступати засобом виховання, методом навчання, формою організації суспільно-корисної діяльності, являти собою складне поліфункціональне явище.

Переважна більшість педагогів та психологів (Я. А. Коменський, Д. Б. Ельконін, Г. О. Люблінська та ін.) розкривають ефективність застосування ігрової діяльності для розвитку різних якостей особистості дитини, ґрунтуючись на розумінні природи гри як поведінки, обумовленої внутрішніми факторами – потребами, інтересами. Відповідно, і результати впливу ігрової діяльності будуть відчутні насамперед на сформованості певних внутрішніх якостей та рис. Ними можуть виступати як загальнолюдські, так і специфічні особливості, залежно від педагогічної мети гри. Велику увагу питанням ефективного розвитку психічних процесів під час ігрової діяльності приділяли Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, В. С. Мухіна, Є. М. Гельфан, Б. С. Рябінін. Вони вважали гру провідною діяльністю школяра, яка викликає психічні зміни і готує підґрунтя для нового ступеня розвитку [1, с.134].

Про роль гри у формуванні окремих якостей особистості приділяли увагу в своїх працях багато вчених психологів та педагогів. Деякі вчені наголошували на розвитку розумових та пізнавальних якостей особистості, формуванню під час гри мови та суджень: М. Г. Яновська – на розвиток емоційно-вольової сфери; Г. О. Люблінська, звертаючи увагу на специфічність розумового розвитку в процесі гри, стверджує, що хоча у даному випадку пряме навчання відсутнє, однак створюються сприятливі умови для засвоєння нових знань. Такий процес ігрового навчання О. С. Газман назвав «автодидактизмом». Л. В. Артемова теж спостерігала його прояв: «діти граються, не підозрюючи, що засвоюють знання, вчать культурі спілкування» [5, с.13].

Сучасна психологія визначає, що гра охоплює всі періоди життя людини. Це важлива форма її життєдіяльності, а не вікова ознака. О. Я. Савченко вважає, що з грою людина не розлучається все життя, змінюються лише її мотиви, форми проведення, ступінь вияву почуттів та емоцій.

Дидактична гра – це практична групова вправа з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучностворених умовах, що відтворюють реальну обстановку. Під час гри в учня виникає мотив, суть якого полягає в тому, щоб успішно виконувати взятую на себе роль. Отже, система дій у грі виступає як мета пізнання і стає безпосереднім змі-

стом свідомості школяра. Усе, що допомагає успішному виконанню ролі (знання, уміння, навички), має для учнів особливе значення і якісно ним усвідомлюється.

Добираючи дидактичні ігри, продумуючи ігрову ситуацію, необхідно обов'язково поєднувати два елементи – пізнавальний та ігровий. Створюючи ігрову ситуацію відповідно до змісту програми, вчитель повинен чітко спланувати діяльність учнів, спрямувати їх на досягнення поставленої мети. Коли визначено певне завдання, учитель надає йому ігрового задуму, накреслює ігрові дії [3, с.134]. Дидактичні ігри повинні бути складовою системи уроків. Слід лише попередньо добирати ігри та ігрові ситуації для активізації різних видів сприймання та обмірковування, де їх використання найбільш своєчасне й ефективно порівняно з іншими методами, їх можна проводити на будь-якому етапі уроку. Це дасть змогу виявити знання учня і вміння користуватися ним.

Відомий сучасний педагог Шалва Олександрович Амонашвілі, академік Російської академії освіти, іноземний член Академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, керівник Міжнародного Центру Гуманної Педагогіки (Москва) вважає, що навчатись потрібно, граючись. Він показав, як через гру можна ввести дитину в складний світ пізнання. На своїх уроках Ш. О. Амонашвілі грається, спілкуючись із своїми учнями. І це важливе вміння дорослого знайшло своє відображення в теорії індивідуально-гуманного підходу. В його основі лежить гуманістичний принцип, сутність якого – «навчання в ім'я розвитку особистості школяра; зміцнення гуманних, моральних відносин до людей, природи, праці, навколишнього світу; дбайлива увага до внутрішнього світу дитини, його інтересів і потреб, збагачення його широчердного і духовного потенціалу» [1, с.5].

Проблеми застосування дидактичної гри молодших школярів висвітлені у працях таких педагогів-методистів: А. Т. Гамалія «Ігри та цікаві вправи з української мови для 1-3 класів», Т. Ю. Горбунцової «Цікаві вправи та ігри на уроках української мови в початкових класах», О. І. Коваленко «Игры и игровые упражнения с детьми шестилетнего возраста», Н. В. Кудикіної «Дидактические игры и занимательные задания для первого класса», Ф. Н. Блехер «Дидактические игры и занимательные задания в 1 классе», О. І. Сорокіної «Дидактические игры в детском саду», А. К. Бондаренко «Дидактические игры в детском саду», О. П. Янківської, Л. В. Артемової «Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку», Г. Р. Передрій, Г. М. Смолянінової, Ф. А. Непійводи «Цікава граматики».

Цінні методичні рекомендації щодо проведення дидактичних ігор знаходимо у Ф. М. Блехер, яка подає ігри та вправи, що полегшують дітям засвоєння грамоти і сприяють розвитку виразного мовлення, також ігри та цікаві вправи з математики. Описано ігри та вправи, які допомагають дітям більш повно і точно сприйняти предмети та явища навколишнього світу,

розвивають спостережливість, збільшують запас слів, закріплюють знання про навколишнє середовище; вміщені ігри та вправи для розвитку і формування просторових уявлень; є ігри-забави, які можна використовувати у 1 класі. На думку Ф. М. Блехер, гра є дидактичною тільки тоді, коли пізнавальний елемент у ній нерозривно пов'язаний з елементами зацікавленості.

Мета статті – розкрити роль дидактичної гри фонетичного спрямування у вдосконаленні мовленнєвої навички молодших школярів.

Дидактична гра – це система вправ, спрямованих на формування самої потреби в знаннях, інтересу до того, що може виявитись їх новим джерелом. Ця форма діяльності більшою мірою, ніж будь-яка інша, захоплює дитину; в той же час у процесі гри інтенсивно розвиваються і найвищі вияви другої сигнальної системи – мислення і мовлення. Учень виконує завдання не тільки жестом, рухом, а й словами. Він прагне, щоб його мовлення було схоже на мовлення дорослих, яких копіює. Так вдосконалюються мовленнєві навички молодших школярів у найбільш природній для цього віку ігровій формі.

Застосування на уроці ігор та ігрових моментів робить його легшим, цікавішим, створює у дітей бадьорий робочий настрій, допомагає подолати труднощі, що виникають у них під час уроку, усувають страх, почуття дискомфорту, що відбивається на успішності дітей.

Під час дидактичних ігор діти систематизують і закріплюють навички, отримані на уроці, а також знання про різні ознаки предметів, зв'язки між ними.

Дидактичні ігри, які використовують на уроках рідної мови, поділяються на такі групи: фонетичні, графічні, лексичні, граматичні, ігри, які розвивають зв'язне усне мовлення.

Різноманітні фонетичні ігри та цікаві вправи дають можливість у захоплюючій формі розвивати, збагачувати мовлення учнів, поглиблювати знання, закріплювати вивчений на уроках матеріал. Цікава гра, мовленнєва творчість переростають у навчальну працю. Навчальні ігри повинні утворювати систему, яка передбачає їх певну послідовність і поступове ускладнення. Будь-яка навчальна гра повинна вирішувати конкретне завдання, яке під силу її учасникам. У ході гри спонукаємо дитину говорити, непомітно втручаємося в її діяльність, спрямовуємо, вдосконалюємо мовлення. Дитина супроводжує гру словами, особливо тоді, коли в ній беруть участь кілька осіб.

До ігор мовленнєвого спрямування відносимо такі: «Незвичайний магазин», «Впіймай слово зі звуком», «Озвуч», «Продовж рядок», «Знайди відповідний будиночок», «Визнач місце звука», «Уважні і кмітливі», «Майбутні поети», «Нумо рахувати», «Розумники і розумниці», «Перший і останній», «Слова – друзі», «Знайди помилку», «Луна», «Лото», «День – ніч», «Інтер'ю», «Круглий стіл», «Розмова по телефону» і т. д.

Перш, ніж застосувати дидактичну гру, вчитель повинен продумати і дібрати ту гру, яка найбільше відповідає навчальній меті уроку на просу-неному етапі навчання.

Наприклад, у добукварний період навчально-виховною метою уроків рідної мови є розвиток уваги, слухового сприймання, фонетичного слуху, мовлення. Доцільно використовувати на уроках такі ігри, які б сприяли досягненню цієї мети.

Гра «Розмова по телефону».

Мета: розвиток мовно-слухового сприймання.

Учитель говорить слово першому учневі кожного ряду, який передає його далі. Останній називає уголос почуте слово. Якщо слово спотворене, з'ясується, хто неправильно його почув.

Гра «Скільки в слові складів».

Мета: розвиток мовно-слухового сприймання та формування уявлень про поділ слів на склади.

Вчитель роздає картки з цифрами 1, 2, 3, 4, 5, 6 і називає слово. Учні визначають, скільки в ньому складів, потім піднімають відповідну картку з цифрою: *зи-ма* (2), *де-ре-во* (3).

Гра «Луна».

Мета: розвиток фонематичного слуху, формування уявлень про склад з наголошенням голосним.

Вчитель пропонує дітям прослухати слово і відтворити тільки склад з наголошенням голосним звуком, «як луна». Наприклад, у слові *Оля* діти відтворюють склад *о*: [ол' а] – [о]; у слові *риба* – склад *ри*: [риба] – [ри] і т. п.

Гра «Лото».

Мета: розвиток фонематичного слуху

Лото «Визнач перший звук у слові». Вчитель роздає дітям картки з 4-6 предметними малюнками. У ведучого картки з буквами. Він запитує, у кого назва предмета починається зі звука *а* (*о, у, н, п...*). Тому, хто правильно назве предмет і виділить перший звук, ведучий дає картку з буквою, яку дитина кладе на зображення предмета. Виграє той, у кого всі предметні малюнки будуть закриті буквами.

Гра «Впіймай звук».

Мета: розвиток фонематичного слуху

Учитель називає 5-8 слів, у яких є спільний звук. Діти уважно слухають і плескають у долоні, коли чують заданий звук. Визначають його розташування. Наприклад: *сом, сон, суп, осика, сосна, син, сила*.

Гра «Закінчи слово».

Мета: диференціація дзвінких і глухих звуків в усному мовленні.

Учитель читає речення, не називаючи останній звук останнього слова, а діти хором називають його. Наприклад:

Виріс в лісі білий гри... (б).

Петро хворий на гри... (н).

Гра «Хто збере кращий урожай».

Мета: розвиток фонематичного слуху.

Дітям пропонується назвати якомога більше овочів, у назвах яких є звук [р]: буряк, ріпа, редиска, помідор, морква, горох, огірок, картопля, гарбуз.

Гра «Плутанина».

Мета: диференціація твердих і м'яких звуків в усному мовленні.

На столі лежить дві картинки. На одній зображена вата (символ м'якості), на іншій – камінь (символ твердості). Учасник гри одержує набір предметних малюнків, у назвах яких зустрічаються м'які і тверді приголосні [л] – [л'], [ц] – [ц'], [з] – [з'] і т. п. Наприклад, *олень, лялька, телевізор, конвалія, люлька, лисиця, телефон, лійка*. Завдання граючого – розставити картинки у два ряди так, щоб під зображенням вати були картинки, у назвах яких є м'який приголосний звук, а під зображенням каменю картинки, у назвах яких твердий приголосний.

Ігри, спрямовані на розвиток мовно-слухового сприймання, корисно проводити з першокласниками якомога частіше; в різноманітні ігри фонетичного спрямування, пов'язані з програмовим матеріалом ряду уроків доцільно гратися в позаурочний час. Таким чином, формування мовно-слухового сприймання позитивно впливатиме на розвиток усіх сфер мовлення.

У період навчання грамоти потрібно використовувати дидактичні ігри, які є одним із методів подання нового матеріалу, для закріплення вивченого. Доцільно використовувати ігри, що спрямовані на формування в учнів звукобуквеного аналізу та синтезу звуків і складів. Такі ігри потрібно використовувати, ускладнюючи завдання, з 1-го до 4-го класів на уроках української мови та читання.

Значення гри для розвитку мовлення очевидне: розширюється активний словник, виробляється навичка ведення діалогу, формується мовно-слухове сприймання. Гра збуджує інтерес дітей, активізує їхнє сприймання, збагачує новими знаннями, стимулює мовлення. Саме завдяки ігровим формам занять, вдається залучити пасивних учнів до систематичної розумової праці, дати змогу дитині відчувати успіх, повірити в свої сили.

Кожна дидактична гра вимагає певного словникового запасу. Завдання дидактичних ігор, які допомагають формувати мовлення, можна об'єднати у кілька видів відповідно до мети: *розвиток мовно-слухового сприймання, звукобуквеного аналізу, правильної звуковимови, збагачення й активізації словника*.

У кожній дидактичній грі завдання виконується в дії, яка організовує поведінку і згуртовує дітей у єдиний колектив. Вона безпосередньо приваблює учнів, визначає їхнє емоційне ставлення до гри. Використання на уроках дидактичних ігор робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий, творчий настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу.

Зміст дидактичних ігор розширюється і збагачується відповідно до розширення програмного матеріалу, який від класу до класу ускладнюється.

Нижче наводимо ігри фонетичного спрямування, які, на нашу думку, повинні посісти належне місце на уроках української мови в другому класі під час вивчення розділу «Звуки і букви. Склад, Наголос,» щоб значною мірою забезпечити засвоєння фонетичних знань, умінь й навичок молодших школярів.

Гра «Розмова по телефону».

Мета: розвиток мовно-слухового сприймання.

Діти діляться за рядами на три команди. Учитель підбирає для кожної команди по скоромовці і говорить її на вушко тим, хто сидить першим у кожному ряду. За сигналом капітани передають скоромовки на вушко своїм сусідам, а ті – далі. Останні в кожному ряду повинні голосно промовити передану їм «телефоном» скоромовку.

Перемагає та команда, яка першою закінчить передачу скоромовки і не перекрутить текст.

Біжить стежина поміж ожини і вже у Жені ожини жменя.

Лис зустрів у лісі лиса, лис із лисом обнялися.

Шашки на сосні, шашки на столі.

Для учнів початкових класів корисні такі вправи тим, що вони сприяють виробленню виразної артикуляції, доброї дикції. Використовувати їх можна у третьому і четвертому класі як гру, підібравши більш складніші для проговорювання скоромовки:

Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак пісню: «Так, як ти, не вмію я, ти не вмієш так, як я».

Прийшов Прокіп – кипить окріп, пішов Прокіп – кипить окріп; як при Прокопі кипить окріп, так і без Прокопа кипить окріп і т. п.

Змістом таких вправ можуть слугувати і прислів'я. Автор книги «Живое слово в выразительном чтении и устной речи (теория и практика)» Сентюріна Н.І. писала про приказки і прислів'я як благодатну основу для роботи з дітьми у розвитку усного мовлення: «Так як одним із джерел хорошого мовлення є народне мовлення, то приказки, прислів'я нададуть дітям в цьому відношенні багато цінного матеріалу.

Мова прислів'їв така своєрідна, випукла, вона дихає такою безпосередністю і разом з тим моральною силою, що хороше читання прислів'їв неминуче справить на дітей, чутливих до нових сприймань, сильне враження і розвине в них звичку до стислих, образних висловлювань» [4, с.71].

За рідний край життя віддай.

Всюди добре, а вдома найкраще.

Там земля мила, де мати народила.

Під час вивчення теми: «Ненаголошені голосні звуки [е], [и]. Позначення їх на письмі» можна запропонувати таку гру «Хто де живе?» Учитель зачитує слова, а учні повинні розмістити їх у відповідні будиночки. У першому будиночку знаходяться перевірювані слова, а в другому – переві-

рні. Наприклад, слова *весна, степи, перо, сичі, кити* «живуть» у першому будиночку, а слова *весни, степ, пера, сич, кит* – у другому і т. д. Цю гру можна використати і при вивченні теми «Дзвінки і глухі приголосні звуки». Учителю зачитує слова, які відрізняються лише одним приголосним звуком, а учні повинні розмістити їх у будиночки: *злива, слива, шити, жити, гуля, куля, зуб, суп, гриб, грип* і т. д.

Дану гру можна використовувати у третьому класі під час вивчення теми: «Вимова і правопис слів з ненаголошеним [е], [и] в коренях. Ненаголошені [е], [и], які перевіряються наголосом», «Вимова і правопис слів із дзвінками та глухими приголосними звуками», а також у четвертому класі, під час вивчення теми: «Правопис іменників жіночого роду з нульовим закінченням в орудному відмінку однини».

Дидактичні ігри можна проводити на будь-якому етапі уроку. Це дасть змогу виявити знання учня і вміння користуватися ними.

Існує чимало дидактичних ігор, які використовуються як у першому, другому класі, так і в третьому і у четвертому, але при цьому ускладнюється їх зміст, ігрові дії і правила.

Ігри важливо проводити систематично і цілеспрямовано на кожному уроці, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, поступово ускладнюючи їх у міру накопичення в учнів знань, вироблення вмінь і навичок. Функціонально всі види дидактичних ігор зорієнтовані на те, щоб навчати і розвивати дітей через ігровий задум.

Висновки. На основі теоретичного аналізу, практики навчання можна зробити наступні висновки: дидактичні ігри виступають не лише засобом активізації пізнавальної діяльності школярів, а й пробуджують пізнавальний інтерес, який спрямовується на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок. Уроки, на яких застосовують ігри, підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості. Дидактична гра як форма ігрового навчання має сенс лише тоді, коли дидактичне навчальне завдання приховане від дитини за ігровою цікавою дією.

Список використаних джерел

1. Амонашвили Ш. А. В школу – с шести лет. – М.: Педагогика, 1986. –175с.
2. Ельконін Д. Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1976. – 304с.
3. Менджерцкая Д. В. Воспитателю о детской игре. –М.: Просвещение, 1982. – 321с.
4. Сентюріна Н.І. «Живое слово ребенка в выразительном чтении и устной речи (теория и практика): Пособие для родителей и педагогов. –Х.: Изд-во «Основа» при Харьк. ун-те, 1992. – 288 с.
5. Сорокин Н. А. Дидактика. – М.: Просвещение, 1974. –124с.